

УДК 338.012

DOI: 10.31891/2307-5740-2021-300-6/2-38

КІНАШ І. П.

ORCID ID: 0000-0002-5391-6560

e-mail: irinakinash@gmail.com

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

МЕТОДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГІРНИЧОДОБУВНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

У статті представлено методи державного регулювання гірничодобувного сектору економіки України. Відповідно до принципів державного регулювання процес підтримки дослідженого сектору спрямований на оптимальне поєднання інтересів суспільства і гірничодобувних компаній. Основними інструментами державного регулювання визначено такі інструменти: нормативно-правові акти, цільові програми розвитку, державні бюджети та спеціальні дозволи.

Ключові слова: корисні копалини, державна політика, енергетична безпека, гірничодобувні компанії, інструменти.

IRYNA KINASH

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

METHODS OF STATE REGULATION OF THE MINING SECTOR OF THE ECONOMY OF UKRAINE

The article presents modern methods of state regulation of the mining sector of the Ukrainian economy. It is established that the mining sector is a powerful sector of the Ukrainian economy, which creates the necessary level of energy security of the country. It is proposed to define the methods of state regulation of the mining industry as ways of favorable influence of the subjects on the activities of enterprises in the industry, which take into account the interests of man, society and the state.

It was found that the state policy towards mining companies lies in the implementation of the Mining Law of Ukraine. The principles of state policy in this area and administrative bodies authorized to carry out state regulation are determined. The state policy on such natural resources as oil and gas is formed taking into account the specialized laws "On oil and gas", "On gas (methane) of coal deposits". State regulation of such companies is carried out through the establishment of general rules of their activities, the issuance of licenses, special permits for the use of oil and gas.

Targeted development programs are a powerful tool for state regulation of the mining sector of the economy. The "National Program for the Development of the Mineral Resources Base of Ukraine for the Period up to 2030" is in force. An important tool for state regulation of the mining sector of Ukraine's economy is to obtain subsoil use permits. It is investigated that 3118 permits are currently valid in Ukraine. These permits mainly concern the research and development of deposits and extraction of metals and non-metals, groundwater, hydrocarbons, coal and peat.

As a result of the study, it was concluded that the choice of ways of state influence on the mining sector of Ukraine's economy is determined by the goals, strategy, ways of development of Ukrainian society.

Key words: minerals, state policy, energy security, mining companies, tools.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями

Гірничодобувний сектор – це потужний сектор української економіки, ефективно функціонування якого має вирішальне значення, оскільки він насамперед покликаний забезпечити енергетичну безпеку і цим самим ступінь економічної незалежності держави. Україна багата на мінеральні ресурси, адже володіє 117 видами корисних копалин із 120 відомих та налічує 8,761 родовищ промислового призначення. Обсяг виробництва гірничодобувних підприємств складає 15,3 млн дол. [1]. Маючи значні запаси вугілля, залізної руди, природного газу, марганцю, солі, нафти, графіту, сірки, каоліну, титану, нікелю, магнію, деревини та ртуті, на жаль, їх видобуток та використання не створюють необхідний рівень енергетичної безпеки країни. За таких умов напрями державної політики гірничодобувного сектору повинні бути пріоритетними і більш ефективними. А державне регулювання економічних процесів у даному секторі економіки, у визначених цією політикою цілях, потребують використання відповідних засобів регулювання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Особливості функціонування гірничодобувної галузі, перспективи її розвитку висвітлено у працях Амоші О. [2], Бондар-Підгурської О. [3], Коваленка М. [4], Ковальчука В., Короткого В. [5], Шацької З., Ганзюк Т. [6], Чернявського А., Якобюка Д. [7] та багатьох ін. Питання державного регулювання економіки знайшли своє відображення у працях Афанасьєвої М. [8], Мельник А., Васіної А., Желюк Т., Поповича Т. [9], Воротіна В. [10]. Проте аспекти використання методів державного регулювання гірничодобувного сектору економіки в сучасних умовах розвитку країни висвітлені недостатньо.

Формулювання цілей статті

Метою статті є представлення існуючих методів державного регулювання гірничодобувного сектору економіки України та розгляд особливостей їх застосування.

Виклад основного матеріалу дослідження

Як відомо, держава здійснює регулювання соціально-економічних процесів. Цей процес передбачає використання системи методів, форм та інструментів, які змінюються, доповнюються в залежності від економічних завдань, фінансових можливостей, наявного досвіду регулювання в країні. Погоджуємося із думкою Афанасьєвої М., яка вважає: «Державне регулювання полягає в тому, що держава повинна створювати рівні можливості для суб'єктів та розвивати всі види підприємницької діяльності незалежно від їх форм власності, сприяти раціональному використанню всіх напрямів доходів та інвестицій, здійснювати захист економічних інтересів підприємств України в цілому» [8, с. 100].

Метод в самому загальному значенні – це спосіб досягнення мети, упорядкована діяльність з реалізації вибраних цільових установок. В праці [9] метод пропонують розглядати як сукупність однорідних засобів, прийомів, які застосовуються систематично під час реалізації функцій державного регулювання. Методи державного регулювання економіки можна розглядати «як способи впливу держави на сферу підприємництва, інфраструктури ринку, некомерційний сектор економіки з метою створення умов їх ефективного функціонування відповідно до напрямів державної економічної політики, кожен з яких ґрунтується на використанні сукупності інструментів (регуляторів, важелів) [10, с. 67]. Вони класифікуються на прямі та непрямі. Методи прямого регулювання передбачають здійснення заходів із застосуванням інструментів адміністративного регулювання та використання бюджету в частині державних асигнувань. До них, зокрема, відносять визначення стратегічних цілей розвитку економіки; державне цільове фінансування; надання цільових дотацій; встановлення та обмеження цін; ліцензування діяльності тощо. Методи непрямого регулювання використовують з метою формування сприятливого економічного середовища, яке змушує суб'єктів ринкової економіки діяти в потрібному для держави напрямі. Основними інструментами такого регулювання є: фінансово-бюджетної, грошово-кредитної, цінової, інвестиційної та іншої політики.

Правові методи використовують з метою створення правового поля функціонування суб'єктів ринку через прийняття законодавчих та нормативних актів, передбачаючи механізми їх реалізації та контролю за виконанням. Адміністративні методи ґрунтуються на силі державної влади і передбачають заходи заборони, дозволу і примусу. Застосування адміністративних методів доцільне лише тоді, коли ринкові механізми та економічні засоби державного регулювання є недостатніми або діють надто повільно.

У нашому дослідженні ми розглянемо методи державного регулювання, які використовують в гірничодобувному секторі економіки. При цьому пропонуємо визначати такі методи, як способи впливу суб'єктів з метою створення сприятливих умов діяльності підприємств гірничодобувної галузі з урахуванням інтересів людини, суспільства та держави. Зазначимо, що основним призначенням гірничодобувного сектора національної економіки є видобування з надр землі, води та лісів різноманітних видів сировинних ресурсів, палива тощо.

Державна політика стосовно гірничого сектора лежить в площині реалізації Гірничого закону України [11]. Закон поширюється на правовідносини у сфері діяльності гірничих підприємств, установ, організацій, гірничих об'єктів, що займаються розвідкою, розробкою, видобутком та переробкою корисних копалин і веденням гірничих робіт, будівництвом, ліквідацією або консервацією гірничих підприємств, науково-дослідною роботою, ліквідацією аварій у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, незалежно від їх форми власності та підпорядкування, а також підприємства, установи, організації, громадяни України, іноземних юридичних та фізичних осіб, осіб без громадянства (ст. 2 Гірничого закону України). Стаття 7 Гірничого Закону України визначає принципи державної політики в даному секторі. Ними є [11] державне регулювання діяльності суб'єктів гірничих відносин в гірничодобувній промисловості; безпечна експлуатація гірничих підприємств; раціональне використання корисних копалин; розвиток та підвищення технічного рівня гірничодобувних галузей; створення умов для будівництва нових, реконструкції та підвищення технічного рівня діючих гірничодобувних підприємств; підвищення екологічної безпеки гірничих підприємств; розвиток конкурентних відносин на ринку мінеральних ресурсів; додержання норм і правил відповідно до чинного законодавства усіма суб'єктами гірничих відносин; забезпечення підготовки кадрів високої кваліфікації для гірничодобувних галузей; створення умов для перспективних наукових досліджень у сфері гірничих відносин; державної підтримки гірничих підприємств; забезпечення захисту прав та інтересів працівників гірничих підприємств. А стаття 8 цього ж Закону визначає адміністративні органи, які уповноважені здійснювати державне регулювання гірничого сектору економіки України. Ними є Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади відповідно до їх повноважень, визначених Конституцією та законами України.

Державна політика стосовно таких природних ресурсів, як нафта та газ, формується з урахуванням законів «Про нафту і газ» [12], «Про газ (метан) вугільних родовищ» [13]. Державне регулювання діяльності в нафтогазовій галузі здійснюється через встановлення загальних правил здійснення цієї діяльності суб'єктами підприємницької діяльності, надання ліцензій на здійснення окремих видів діяльності, спеціальних дозволів на користування нафтогазоносними надрами, формування тарифної політики та іншими засобами, що визначаються законами (стаття 7 Закону «Про нафту і газ»). Основними завданнями державного регулювання нафтогазової галузі є: сприяння конкуренції у нафтогазовому комплексі;

забезпечення проведення цінової та тарифної політики в нафтогазовому комплексі; захист прав усіх суб'єктів відносин, що виникають у зв'язку з геологічним вивченням нафтогазоносності надр, розробкою родовищ нафти і газу, переробкою нафти і газу, зберіганням, транспортуванням та реалізацією нафти, газу та продуктів їх переробки, споживачів нафти і газу та працівників галузі.

Одним із інструментів державного регулювання гірничодобувного сектора економіки є цільові програми розвитку. Нині діючою є «Загальнодержавна програма розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року» [14]. Метою програми є забезпечення потреб національної економіки у мінеральних ресурсах за рахунок власного видобутку, зменшення залежності України від імпорту мінеральних ресурсів та збільшення експортного потенціалу країни за рахунок власного видобутку корисних копалин. Передбачено збалансоване використання ресурсів держави і приватного бізнесу та запровадження інноваційно-інвестиційного механізму надрокористування. Планується приростити впродовж 2021–2030 рр. до 160 млрд куб. метрів газу і 40 млн тонн нафти і конденсату. На запланований приріст запасів в цьому періоді часу необхідні витрати 104225,73 млн гривень (у тому числі з державного бюджету 7863,19 млн гривень). Частка державного бюджету в загальному фінансуванні робіт з пошуку та розвідки родовищ вуглеводнів повинна становити 8 %.

Видобуток вугілля і його переробка в готову вугільну продукцію на прогнозований період залишатиметься основним джерелом забезпечення потреб України в енергоносіях. Згідно зі стратегічною програмою до 2030 р. вугільна галузь повинна вийти на рубіж видобутку кам'яного вугілля 110 млн т. Важливим додатковим ресурсним потенціалом вуглеводневої сировини має стати метан вугільних родовищ. Передбачено одержання до 2030 р. промислових категорій запасів газу метану в обсязі 16 млрд куб. метрів. Вище зазначеною програмою передбачено видобування природного газу із сланцевих порід. Для цього слід реалізувати пілотний проект з пошуку, розвідки та видобутку сланцевого газу на найбільш перспективному об'єкті. Програма також містить ряд перспективних напрямів видобування інших корисних копалин.

Зазначимо, що нині на розгляді перебуває проект «Нова Енергетична стратегія України до 2035 року: безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» [15], який окреслює стратегічні орієнтири розвитку гірничодобувного сектора економіки України на період до 2035 р. У ньому передбачено до 2025 р. практичне завершення реформування енергетичного комплексу України, досягнення першочергових цільових показників з безпеки та енергоефективності.

Державне регулювання гірничодобувного сектора економіки України здійснюється також через функціонування дозвільної системи. Мається на увазі надання, позбавлення, зупинення дії спеціальних дозволів на користування надрами. Діючим Порядком [16] передбачено видачу дозволів на такі види користування надрами:

- геологічне вивчення ділянок надр корисних копалин;
- геологічне вивчення, в тому числі дослідно-промислова розробка родовищ корисних копалин загальнодержавного значення;
- видобування корисних копалин;
- геологічне вивчення нафтогазоносних надр, у тому числі дослідно-промислова розробка родовищ, з подальшим видобуванням нафти і газу (промислова розробка родовищ);
- геологічне вивчення бурштиноносних надр, у тому числі дослідно-промислова розробка родовищ з подальшим видобуванням бурштину (промислова розробка родовищ);
- будівництво та експлуатація підземних споруд, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин, у тому числі споруд для підземного зберігання нафти, газу та інших речовин і матеріалів, захоронення шкідливих речовин і відходів виробництва, скидання стічних вод;
- створення геологічних територій та об'єктів, що мають важливе наукове, культурне, санітарно-оздоровче значення (наукові полігони, геологічні заповідники, заказники, пам'ятки природи, лікувальні, оздоровчі заклади тощо);
- виконання робіт (проведення діяльності), передбачених угодою про розподіл продукції.

За даними Державного геологічного порталу нині в Україні 3118 дійсних спеціальних дозволів [17]. Практично однакову кількість займають дозволи на дослідно-промислову розробку родовищ та видобування. Лівову частку займають дозволи на видобування, які надані без аукціону. За видами корисних копалин це були спеціальні дозволи на (в порядку спадання) метали та неметали; підземні води; вуглеводні; вугілля; торф. Ці дозволи були одержані такими нафтогазовидобувними підприємствами, як АТ «Укргазвидобування», ПАТ «Укнафта», НАК «Нафтогаз України» та ін.

За результатами 2021 р. із 217 виставлених лотів продано 184 (85 %). Середня ціна продажу зросла в 1,8 рази. До Держбюджету надійшло 923 млн грн від проведення торгів і додатково 19,5 млн за виставлені у 2020 р. лоти та гарантійні внески. Очікується ще 60,6 млн грн надходжень за реалізовані 39 спецдозволи. Найпопулярнішою корисною копалиною у 2021 р. був бурштин. Найдорожчими були лоти на нафтогазові спецдозволи (саме вони дали змогу одержати до Держбюджету 545,2 млн грн) [18].

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі

Процес державного регулювання гірничодобувного сектора економіки України передбачає використання системи методів, форм та інструментів, які змінюються, доповнюються в залежності від

економічних завдань, фінансових можливостей, наявного досвіду регулювання в країні. В даному контексті методи ми розглядаємо як способи впливу суб'єктів з метою створення сприятливих умов діяльності підприємств гірничодобувної галузі з урахуванням інтересів людини, суспільства та держави. Спосіб впливу може бути здійснено за рахунок прямих та непрямих методів.

Основними інструментами державного регулювання гірничодобувного сектора економіки України нами визначено: нормативно-правові акти, цільові програми розвитку, державні бюджети, спеціальні дозволи (ліцензії). В результаті проведеного дослідження зроблено висновок про те, що вибір способів впливу держави на гірничодобувний сектор економіки України визначається цілями, стратегією, шляхами розвитку українського суспільства. Вважаємо, що роль основного регулятора-держави є визначальною. Адже результатом такого впливу має стати збільшення внеску гірничодобувних компаній в економіку держави та зміцнення енергетичної безпеки країни.

Література

1. Гірничодобувна промисловість. URL: <https://ukraineinvest.gov.ua/uk/industries/mining/>
2. Амоша О.І. Стан, основні проблеми і перспективи вугільної промисловості України : наук. доп. НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Донецьк, 2013. 44 с.
3. Бондар-Підгурська О.В. Науково-методичні аспекти інноваційного розвитку гірничодобувної промисловості в контексті сталого зростання. Науковий вісник НГУ. 2014. № 1. С. 143–152.
4. Коваленко М. О. Стан і перспективи розвитку гірничої промисловості України. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2017. Вип. 22. Ч. 2. С. 170–172.
5. Ковальчук В. А., Короткий В. Ю. Перспективи та ризики гірничорудної галузі України в контексті сталого розвитку. БІЗНЕСІНФОРМ. 2013. № 8. с. 155–160.
6. Шацька З.Я., Ганзюк Т.Д. Шляхи підвищення ефективності діяльності підприємств гірничодобувної промисловості в сучасних умовах. Причорноморські економічні студії. 2016. Випуск 10. С. 158–161.
7. Чернявський А.В., Якобюк Д.В. Інформаційно-аналітичні засоби моніторингу енергоефективності об'єктів нафтодобувної галузі. Енергетика: економіка, технології, екологія. 2014. № 2. С. 106–111.
8. Афанасьєва М.Г. Стратегія забезпечення стабільного економічного розвитку залізорудної галузі України : дис. ... к.е.н. спец. 08.00.03. Кривий Ріг. 2015. 220 с.
9. Мельник А.Ф., Васіна А.Ю., Желюк Т.Л., Попович Т.М. Національна економіка : навч. посіб. ; за ред. А.Ф. Мельник. К. : Знання, 2011. 463 с.
10. Воротін В. Є. Макроекономічне регулювання в умовах глобальних трансформацій : монографія. К. : Вид-во УАДУ, 2002. 392 с.
11. Гірничий закон України від 06 жовтня 1999 року № 1127-XIV. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1127-14/print1443104828466323>
12. Про нафту і газ : закон України від 15 січня 2022 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2665-14#Text>
13. Про газ (метан) вугільних родовищ : закон України від 21 травня 2009 року № 1392-VI. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-17>
14. Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року : закон України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3268-17#Text>
15. Нова Енергетична стратегія України до 2035 року: безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність». URL : <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=245213112>
16. Порядок надання спеціальних дозволів на користування надрами. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/KP110615?an=1137>
17. Державний геологічний портал. URL : <https://nadra.gov.ua/>
18. Держгеонедра у 2021 р. реалізувала 85% виставлених на аукціон спецдозволів. URL : <https://expro.com.ua/novini/derjgeonedra-u-2021r-realizuvala-85-vistavlenih-na-aukcon-specdozvolv>

References

1. Hirnychodobuvna promyslovisht. URL: <https://ukraineinvest.gov.ua/uk/industries/mining/>
2. Amosha O.I. Stan, osnovni problemy i perspektivy vuhilnoi promyslovishti Ukrainy : nauk. dop. NAN Ukrainy, In-t ekonomiky prom-sti. Donetsk, 2013. 44 s.
3. Bondar-Pidhurska O.V. Naukovo-metodychni aspekty innovatsiinoho rozvytku hirnychodobuvnoi promyslovishti v konteksti staloho zrostantia. Naukovyi visnyk NHU. 2014. № 1. S. 143–152.
4. Kovalenko M. O. Stan i perspektivy rozvytku hirnychoi promyslovishti Ukrainy. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. 2017. Vyp. 22. Ch. 2. S. 170–172.
5. Kovalchuk V. A., Korotkyi V. Yu. Perspektivy ta ryzyky hirnychorudnoi haluzi Ukrainy v konteksti staloho rozvytku. BIZNESINFORM. 2013. № 8. s. 155–160.
6. Shatska Z.Ia., Hanzjuk T.D. Shliakhy pidvyshchennia efektyvnosti diialnosti pidpriemstv hirnychodobuvnoi promyslovishti v suchasnykh umovakh. Prychornomorski ekonomichni studii. 2016. Vypusk 10. S. 158–161.
7. Cherniavskiyi A.V., Yakobiuk D.V. Informatsiino-analitychni zasoby monitorynhu enerhoefektyvnosti ob'ektiv naftodobuvnoi haluzi. Enerhetyka: ekonomika, tekhnolohii, ekolohiia. 2014. № 2. S. 106–111.

8. Afanasieva M.H. Stratehiia zabezpechennia stabilnoho ekonomichnoho rozvytku zalizorudnoi haluzi Ukrainy : dys. ... k.e.n. spets. 08.00.03. Kryvyi Rih. 2015. 220 s.
9. Melnyk A.F., Vasina A.Iu., Zheliuk T.L., Popovych T.M. Natsionalna ekonomika : navch. posib. ; za red. A.F. Melnyk. K. : Znannia, 2011. 463 s.
10. Vorotin V. Ye. Makroekonomichne rehuliuвання v umovakh hlobalnykh transformatsii : monohrafiia. K. : Vyd-vo UADU, 2002. 392 s.
11. Hirnychi zakon Ukrainy vid 06 zhovtnia 1999 roku № 1127-XIV. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1127-14/print1443104828466323>
12. Pro naftu i haz : zakon Ukrainy vid 15 sichnia 2022 roku. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2665-14#Text>
13. Pro haz (metan) vuhilnykh rodovysch : zakon Ukrainy vid 21 travnia 2009 roku № 1392-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-17>
14. Pro zatverdzhennia Zahalnodержavnoi prohramy rozvytku mineralno-syrovynnoi bazy Ukrainy na period do 2030 roku : zakon Ukrainy. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3268-17#Text>
15. Nova Enerhetychna stratehiia Ukrainy do 2035 roku: bezpeka, enerhoefektyvnist, konkurentospromozhnist». URL: <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=245213112>
16. Poriadok nadannia spetsialnykh dozvoliv na korystuvannia nadramy. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KP110615?an=1137>
17. Derzhavnyi heolohichniy portal. URL : <https://nadra.gov.ua/>
18. Derzhheonedra u 2021 r. realizovala 85% vystavleniykh na auktsion spetsdozvoliv. URL: <https://expro.com.ua/novini/derjgeonedra-u-2021r-realizuvala-85-vistavlenih-na-aukcon-specdozvoliv>

Надійшла / Paper received: 01.12.2021

Надрукована / Printed: 30.12.2021